

СОЦИОЛОГИЈА ПРАВА У ПОЉСКОЈ

У послератној Пољској се доста пише о социологији права, како оној у иностраним земљама, тако и оној у њој самој. Водећи социолог права у Пољској А. Погурецки истиче да је, на основу пажљиве анализе објављених истраживања, интерпретације тих истраживања, концепција везаних с различитим емпиријским студијама, могуће сасвим јасно разликовати у социологији права географски одређене средине, — те говорити о *скандинавској, италијанској, америчкој, совјетској и пољској школи социологије права* ⁽¹⁾.

Ј. Ковалски (J. Kowalski) и А. Турска пишу о буржоаској социологији права, истичући, између осталог, да је концепција предметног издавања социологије права у континенталној науци права јасан израз дуализма *Sein und Sollen* ⁽²⁾. К. Опалек и Ј. Врублевски (J. Wrublewski) дају критички приказ социолошких праваца у науци права САД, као и проведених тамо емпиријских истраживања и примењених истраживачких метода и техника ⁽³⁾. Ј. Врублевски се осврће на стање истраживања из социологије права, изражено у зборнику, под редакцијом Р. Тревеса — *Sociologia del diritto* (Милано 1966), у којем угледни аутори из 11 земаља (из Југославије О. Мандић) анализирају методолошке проблеме и истраживања у овој области. У осврту је показано да је наведени зборник згодан за разматрање одређивања социологије права, њеног односа према науци о праву и перспективâ даљег развитака. — Однос социологије права према социологији је споран. Прво становиште узима социологију права као део опште социологије (социологија права у истом реду као социоло-

(1) Вид. Adam Podgórecki: *Zarys socjologii prawa*, Warszawa 1971, стр. 34.

Сао самостална дисциплина социологија права се изучава у Пољској, Мађарској, Аустрији, Француској, САД, Канади, Норвешкој и низу других земаља. Проблематика социологије права, време предвиђено у програмима за њено изучавање, те у вези с тим, семестри, карактер високе школе на којој се изучавз — социолошки или правни, са доста различити на разним уневерзитетима. — У Пољској, социологија права се предаје у Институту социологије на одељењу социологије права, 60 часова је посвећено изучавању методологије и теорије социологије права, 120 часова — Науци о социјалној девијацији (понашање које се одбацује), 60 часова — Елементима праксологије и инжењерије (вид. Н. Ф. Кузнецова: *Вопроси криминологији и социологији права на VIII всемирном социологическом конгресе, одржаном од 19. до 24. августа 1974. у Торонту*, „Вестник Московского университета”. Право. № 3/1975, стр. 92—93).

(2) Вид. Jerzy Kowalski, Anna Turska: *Kilka uwag o burzuazyjnej nauce prawa*, „Panstwo i Prawo”, № 7/1961.

(3) Вид. Kazimierz Opalek, Jerzy Wróblewski: *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej*, Warszawa 1963.

гија културе, социологија религије), друго — као део посебне социологије (социологија права као део социологије културе, грана социологије науке или спознаје), треће — одбацује схватање социологије права као дела социологије. Ако се социологија права схвати као правна дисциплина, искрсава питање односа социологије права према науци о праву, а посебно према теорији права. Уопштено говорећи, тада се социологија права третира или као интегрални део теорије права, или као дисциплина различита од те теорије, или, мада издвојен поглед, као дисциплина која има ту теорију у досадашњој варијанти да замени ⁽⁴⁾.

У самој Пољској, социологија права данас је област знања које је изишло из стадијума програмâ и постулатâ и има велики број радова теоретског карактера, а такође и обрадâ емпиријских истраживања. У овој истраживачкој области срећу се и укрштају интересовања социологâ и правникâ, у првом реду правних теоретичара. Реч је ту посебно о проблемима везаним за: 1. *друштвену условљеност* правних норми и правно-политичких установа (и, дакле, економску, културну и политичку условљеност путем анализе чинилаца који утичу на садржину правних норми); 2. *друштвене последице* правних норми и њихов утицај на људско понашање, образовање оцена и ставова о праву, услове ефективности права, утицај права на друге норме друштвеног понашања, улогу права као чиниоца друштвених измена, друштвеног прогреса (инструментални прилаз праву повлачи за собом не само истраживања о друштвеном деловању права него и анализу изванправних чинилаца, који утичу на одређену област друштвених односа, било као допуњски притисак, подражавајући правне норме, било конкурисијући њима); 3. *фактичко функционисање* правних норми и правно-политичких установа, и друштвене последице делатности лица која примењују право ⁽⁵⁾.

У Пољској се постанак социологије права као посебне науке везује за 1962. годину. То, међутим, не значи да поједина истраживања у прошлости нису била покушај или чак почетак стварања основа ове науке ⁽⁶⁾.

Два су правца допринела кристализацији социологије права у Пољској:

Први означава Леон Петражицки многобројним и сензационалним радовима из немачког, петроградског и варшавског периода. Истичући

⁽⁴⁾ Вид. Jerzy Wróblewski: Socjologia prawa a prawoznanstwo, „Panstwo i prawo”, № 12/1967.

⁽⁵⁾ Вид. Maria Borucka—Arctowa: Socjologia prawa w Polsce powojennej. Ocena syntetyczna dorobku naukowego, „Studia Sociologiczne”, № 4/1973, стр. 141. Проблематика којом се М. Боруцка Арктова у овом чланку бави своди се, углавном, на узроке пораста интересовања за социологију права, токове који су допринели кристализацији социологије права у Пољској после рата, систематизацију проблематике и разматрање издвојених тематских група, главне центре социолошко-правних истраживања. Многи од података овде датих садржани су и у књизи А. Подгурецког (Адам Подгурецки: Ибид.; руски превод Адам Подгурецки: Очерк социологији права, Москва 1974). И поменути чланак и поменути књигу узима у обзир З. Зиёмбински у недавно објављеној књизи о социологији права као правној науци (Zugmunt Ziembinski: Socjologia prawa jako nauka prawna, Warszawa — Poznań 1975), у којој се говори о: начинима поимања социологије права, социологији права и теорији државе и права, социологији права и одређивању и примени права, методима и техникама социолошко-правних истраживања, истраживачким проблемима социологије права као правне науке и изучавању социологије на правним факултетима.

⁽⁶⁾ Вид. А. Podgórecki: Ибид., стр. 51—52.

захтев стварања науке политике права ⁽⁷⁾, овај великан, не само правне мисли, дошао је до психолошке теорије права, учећи о пореклу права и морала (настају као резултат стихијских генијалних процеса прилагођавања чланова социјалних група спољним и унутрашњим условима заједничког живота), мотивационом и васпитном деловању права, здравом и болесном стању (патологија) права ⁽⁸⁾, позитивном и интуитивном праву и свим оним што је с овим разликовањем у вези ⁽⁹⁾, итд.

Иако А. Петражицки није употребавао назив „социологија права” ипак низ његових идеја, судова и истраживања припада баш тој области ⁽¹⁰⁾.

Непосредни ученици А. Петражицког и тумачи његових идеја били су Ј. Ланде и Х. Пиетка (H. Pietka), професори теорије и филозофије права, а после измене правних студија — теорије државе и права. Они су радили, углавном, у међуратном периоду, али се њихов рад протезао и на прву деценију послератне Пољске ⁽¹¹⁾. Велика је заслуга Ј. Ландеа што је по завршетку рата, 1945. године окупио у Кракову групу лица која су се живо интересовала за стваралаштво његовог учитеља: М. Боруцка Арцтова, Ј. Гуреци, В. Ланг, Т. Лос, К. Опалек, А. Подгурецки, Г. Сајдлер, Ф. Студницки и Ј. Врублевски. Треба рећи да је баш Ј. Ланде истакао концепцију, толико присутну данас, о разликовању у науци о праву истраживачких сфера (plaszczynny badawcze) ⁽¹²⁾.

Други правац означавају разни радови из области криминологије. Б. Врублевски и В. Свида су проводили истраживања о судском одмеравању казне ⁽¹³⁾. В. Свида (W. Swida) је био и аутор монографије о подкултури професионалног преступника ⁽¹⁴⁾. Овај рад је послужио као подстицај за каснија истраживања З. Божичког (Z. Bozyczko) о цепенарима ⁽¹⁵⁾. П. Хорошовски (P. Horoszowski) је подвргао анализи судске акте од 1932. до 1936. године који се односе на случајеве простог убиства и убиства из афекта ⁽¹⁶⁾. Слична истраживања, богата мислима и вредним резултатима,

(7) У својим цивилистичким радовима (Fruchtvertheilung 1892, Lehre v Einkommen I t. 1893, II t. 1895, Акционернаја компанија 1898) он је изразио и покушао да образложи мисао да је постојећи систем правних наука, посвећен историјском и практично-догматичком изучавању права, пожељно и неопходно попунити изградњом науке политике права (закснодавне политике), као посебне дисциплине, која служи прогресу и усавршавању постојећег правног поретка путем научне, методичке и систематске разраде одговарајућих проблема вид. Л. И. Петражицки: Введение в изучение права и нравственности. Эмоционална психологи, С. — Петербург 1905, Предисловие, стр. VI).

(8) У једном од својих раних радова је писао о нашој склоности да не примећујемо појаве и предмете док се они дешавају или налазе у нормалном поретку — док гром не загрми, сељак се не крсти, на постојање зуба потсећа зубна болест (вид. Л. И. Петражицки: Введение в науку политики права, „Киевск. Унив. Извести”, № 8/1896, стр. LXXV).

(9) Вид. наш магистарски рад: Л. И. Петражицки о видовима и подврстама права (интуитивно и позитивно право), београд 1973.

(10) Вид. А. Подгурецки: Ибид., стр. 52 и К. Frieske: Leona Petrazyskiego teoria czy socjologia prawa? (у књизи Prawo w społeczeństwie. Praca zbiorowa pod redakcją J. Kurczewskiego. Warszawa 1975).

(11) Ј. Lande: Studia z filozofii prawa, Warszawa 1959, H. Pietka: Przedmiot i metoda socjologii prawa, Warszawa 1933, H. Pietka: Teoria prawa (скрипта), Warszawa 1947.

(12) Вид. Ј. Ланде: Ибид., стр. 670 и сл.

(13) В. Wróblewski, W. Swida: Sedziowski wymiar kary w Rzeczypospolitej Polskiej, Wilno 1939.

(14) W. Swida: Przestępca zawodowy, Wilno 1932.

(15) Z. Bozyczko: Kradzież kieszonkowa i jej sprawca, Warszawa 1962.

(16) P. Horoszowski: Zabójstwo z afektu, Warszawa 1947.

објављивао је систематски и часопис „Архив криминологије“⁽¹⁷⁾, који је излазио од 1933. године, под редакцијом С. Батавије, (S. Batawia) после рата обновљен.

Низ чинилаца⁽¹⁸⁾ је условио развитак социологије права у њеној емпиријској верзији: 1. растуће осећање недовољности традиционалних правних метода за спознају многих појава које улазе у сферу права⁽¹⁹⁾,

2. потребе правне праксе⁽²⁰⁾, 3. размишљања о истраживањима која треба провести, већ проведеним, која су у току, основним појмовима, коришћеним у емпиријско-правним истраживањима, сфери коришћења и карактеристици примењиваних метода и техника и, на крају, уопштавање проведених истраживања⁽²¹⁾, 4. установање од стране социологије, у току њеног развитка, да се читава област функционисања права показала за њу као *tabula rasa*.

А. Подгурецки дели емпиријско-правна истраживања на услужна (*usługowe*) и основна (*podstawowe*)⁽²²⁾ и, условно, на она којима импулс дају правници — истраживања друштвено-политичких установа⁽²³⁾, и она која проводе социолози — истраживања правне свести.

Радове из социологије права у послератној периоду М. Боручка Арцтова нешто друкчије систематизује:

1. Теоретски, методолошки, постулативно-програмски и информативни радови — формулишу програме или истраживачке постулате, обра-

(17) „Archiwum Kryminologii“.

(18) Вид. А. Подгурецки: *Ibid.*, стр. 56—58.

(19) Тако, на пример, З. Зиџбински у истраживањима о алиментацији и усвојењу, као и у истраживањима о познавању права користи социолошку технику, у овим другим нарочито интервју (Z. Ziembinski: *Podłoże spórów o alimentację dziecka*, Warszawa 1950, *O możliwości empirycznego badania świadomości prawnej*, „Ruch Prawniczy i Socjologiczny”, № 3/1963).

(20) Тако су проведена истраживања о радничким судовима (Centralny Instytut Ochrony Pracy i Centralna Rada Związków Zawodowych — од 1961), радничком самоуправљању (Centralny Instytut Ochrony Pracy — од 1962), криминалитету оmlадине (Zakład Kryminologii Instytutu Nauk Prawnych) лишењу слободе (Ministerstwo Sprawiedliwości), народним саветима (Instytut Nauk Prawnych PAN — од 1961), пољопривредним кружоцима (Instytut Nauk Prawnych — 1962), поротницима (Instytut Nauk Prawnych PAN — од 1962), привредном криминалитету (Biuro Studiów nad Problematyką Przestępczości Prokuratury Generalnej), разводом (Ośrodek Badań Opinii Publicznej у 1962), родитељској власти (Ośrodek Badań Opinii Publicznej у 1963).

(21) Као пример могу се навести следећи радови: St. Erlich: *Grupy nacisku*, Warszawa 1962, K. Opalek, J. Wróblewski: *Współczesna teoria i socjologia prawa w Stanach Zjednoczonych*, Warszawa 1962, A. Podgórecki: *Socjologia prawa*, Warszawa 1962, J. Kowalski: *Psychologiczna teoria prawa i państwa L. Petrazyckiego*, Warszawa 1963, J. Topinski: *Prawo bliżej życia*, Warszawa 1964, *Rozwój, postęp i prawo*, Warszawa 1964, S. Zawadzki: *Panstwo dobrobytu*, Warszawa 1964, K. Kakol: *Sady społeczne*, Warszawa 1964, M. Szerer: *Karanie a humanizm*, Warszawa 1964, *Spółczesność wobec przestępcy*, Warszawa 1969, M. Borucka—Arczowa: *O społecznym działaniu prawa*, Warszawa 1967, A. Podgórecki: *Patologia życia społecznego*, Warszawa 1969.

(22) У уском преводу прикладне и фундаменталне стр. 55.

(23) Истраживања о друштвеним судовима (предузето 1960 — Е. Modlinski, A. Podgórecki), народним саветима (S. Zawadzki), поротницима (provedeno од 1964. до 1966 — руководилац S. Zawadzki), као и оно о друштвеном и правном положају васпитаника (W. Falski). Уз њих ту су и истраживања (од којих су нека такође већ наведена) у областима као што су: одмеравање казне од стране професионалних судова (W. Swida, T. Kaczmarek), процео прихватања правних одлука (W. Lang), проблеми алиментације и адвокатије (Z. Ziembinski), проблематика развода (J. Malanowski), друштвена патологија (A. Podgórecki), друштвена делатност инспектора рада (T. Grzeszczyk), интерпретација правних текстова (J. Wróblewski), криминалитет малолетних (St. Batawia, J. Jasinski, H. Malewska, P. Kryczka), млади гангстери (Cz. Szarów), рецидива (St. Szelhaus), алкохолизам (A. Swieciecki, J. Falewicz), проституција (M. Jasinska), немоћ казне (M. Ruchnik), друштвено тел убиства (H. Janowska), индустријализација и криминалитет (A. Mosciskier), организован криминалитет (J. Majchrzakowa), прогнозирање криминалитета (P. Zakrzewski, Z. Ostrowska).

бују достигнућа из области социологије права у Пољској и у другим земљама, информативно или аналитичко-критички. Издајају се следеће групе радова: они о политици права, они о функционализму у праву, они о друштвеном деловању права.

2. Емпиријски радови — представљају резултате и обрађују већ проведена истраживања, обично повезана с покушајем извесних уопштавања, Истичу се и детаљно приказују следеће истраживачке теме:

а) истраживања о функционисању одређених правно-политичких институција (на пример, друштвених радничких судова, поротника, народних савета),

б) истраживања о функционисању појединих правних норми или комплекса норми које регулишу одређену област друштвеног живота, као и о друштвеној условљености ситуација, које су доводиле до служења истраживаним нормама (на пример, алиментације ванбрачне деце, усвојења, развода),

в) истраживања о правној свести, дакле, познавању права и оцени постојећих норми и устанаова, заједно с евентуалним захтевима њихове измене (односе се на правну свест свих грађана или појединих класа, слојева, друштвених кругова ⁽²⁴⁾).

Од радова ове ауторке, који спадају у социологију права, посебну пажњу привлачи онај о друштвеном деловању права ⁽²⁵⁾. Као што и сама каже ⁽²⁶⁾, овај рад се концентрише на позитивно деловање права (ефикасност права у ужем смислу) — мотивациону или усмеравајућу улогу правних норми у понашању грађана сходно садржини постојећих прописа, покушајем одређивања ступња усклађености између понашања и прописа одвојено од спорних предмета и делатности суда. У основама његовим лежи убеђење, да ако се деловање права ограничава на решавање спорних предмета или ингеренцију у случају нарушавања постојећих прописа, а не протеже се на читав друштвени живот као превентиван чинилац и који усмерава понашање ка одређеним узорима, то сведочи да право не испуњава шире схваћене функције, као и да су „канални“ деловања на понашање чланова анализираних друштвених група захваћени неким другим, а не правним нормама. Овладавање тим каналима спада у главне задатке права.

Рад се састоји из три дела: у првом се обрађују проблеми политике права (стварање друштвене концепције политике права, перспективе развоја политике права, улога прогностичких задатака у истраживању о праву), у другом — процес прихватања одлука од адресата правне норме (процес предаје информација о норми, мотивационо деловање правне норме, контролна функција правне норме), у трећем — условљеност ефикасности права од друштвеног одобрења његовог (улога друштвених група у деловању права на грађане — структурална анализа, функционална анализа система друштвених група, јавно мњење).

(24) Вид. М. Borucka—Arctowa: Socjologia prawa w Polsce powojennej. . . , стр. 146—171.

(25) М. Borucka—Arctowa: O społecznym działaniu prawa, Warszawa 1967.

(26) Вид. М. Borucka—Arctowa: Ibid., Wstęp i Socjologia prawa w Polsce powojennej. . . , стр. 149—150.

У овом раду је анализиран емпиријски материјал, добијен на основи већ обављених или актуелно-провођених истраживања, у области друштвеног деловања права. Ту су и критички приказ концепција образованих на основи других друштвених наука, а погодних за проблематику рада, појмова анализа и покушај систематизације термина коришћених у различитом значењу, као што су „мотивационо деловање права“, „легализам“, „конформизам“, „правна контрола“ и др.

Главни центри социолошко-правних истраживања су Варшава, Краков и Познањ⁽²⁷⁾. На правним факултетима, тачније, факултетима права и администрације ових и других универзитетских центара у Пољској, социологија права као посебна дисциплина се не предаје. Међутим, у последње време у појединим уџбеницима или скриптама теорије права, или теорије државе и права, или увода у науку о држави и праву се излаже и део знања из социологије права и тако буди интересовање студената за њену проблематику⁽²⁸⁾. Такође треба истаћи да се у новим наставним плановима факултета права и администрације предвиђају, у оквиру специјализације, и два факултативна предмета, с програмом у којем се налазе и многа питања из социологије права⁽²⁹⁾. Тако *Друштвена психологија* обухвата и питања као што су: могућности коришћења појмовне апаратуре и истраживачких метода друштвене психологије на истраживања о праву и администрацији, примена права као управљање људским колективима, ставови према праву, улога неконформизма у променама права, улога стереотипова у стварању политичке и правне свести. А *Изабрани проблеми социологије*, како се зове други предмет, — ова питања: проблеми везани с понашањем људи, регулисаним одређеним нормама, разматрани с тачке гледишта друштвене условљености тих норми, њиховог фактичног функционисања и друштвених последица, узроци пораста интересовања за социологију права и развоја социолошко-правних истраживања, право као важно средство друштвеног деловања, проблематика ефикасности права, последице које произилазе из филозофских и методолошких претпоставки марксизма (генеза права, друштвена условљеност права, проблем утицаја класне припадности на процес стварања, примене и поштовања права), истраживачки правци који су допринели развоју социологије права у Пољској, чиниоци који одређују садржину права, право као производ свесне делатности човека, условљеност објективним чиниоцима, ступањ распознавања регулисане друштвене ствар-

(27) Вид. М. Borucka-Arctowa: *Socjologia prawa w Polsce powojennej*... стр. 171—172.

(28) Тако, на пример, К. Опалек и Ј. Врублевски у својим *Проблемима теорије права* главу V посвећују изабраним проблемима друштвеног деловања права (вид. К. Opalek, J. Wróblewski: *Zagadnienia teorii prawa*, Warszawa 1969, стр. 129—183), а у оквиру главе VI, коју посвећују стварању права, генози и о политици права. Теорија државе и права. Избор текстова, недавно објављена у Варшави, обухвата и проблеме функционисања права, разврстане у ове четири групе: 1. разна тесретока схватања проблема ефикасности права, 2. услови ефикасности права, 3. законитост и 4. емпиријска истраживања о функционисању права (вид. *Teoria państwa i prawa. Wybór tekstów*, Warszawa 1974, стр. 319 — 384).

(29) За ово смо сазнали из разговора с предусретљивом Аном Турском (Факултет права и администрације БУ). 13. новембра 1975, и увидом у програме нових наставних дисциплина (Ministerstwo Nauki, Szkolnictwa Wyższego i Techniki. Uniwersytet. Program nauczania. Kierunek studiów: Prawo. Przedmiot: Psychologia społeczna, i Przedmiot: Wybrane zagadnienia socjologii).

ности као чинилац који одређује садржину права, везе с интересима и вредностима класе која врши власт, право и јавно мњење, чиниоци који утичу на поштовање права, посебна улога правне свести (познавање права, оцена постојећих прописа и правно-политичких институција и ставови према њима као евентуални постулати измене права), информативно деловање правне норме, мотивационо деловање правне норме, контролна функција правне норме, ефикасност права и друштвено одобрење, улога друштвених група у деловању права на грађане, обогаћивање традиционалних метода науке о праву кроз коришћење метода и технике других друштвених наука, систематизација досад постојећих социолошко-правних истраживања (истраживања о функционисању одређених правно-политичких институција, истраживања о функционисању правних норми које регулишу одређену област друштвеног живота, као и о друштвеној условљености ситуација, које су доводиле до служења истраживаним нормама, на пример, о нарушавању друштвене својине, истраживања о правној свести), погодност социолошко-правних истраживања за процес стварања права (у периоду спремања нових прописа и у периоду њиховог провођења — тзв. „достлегислативна истраживања“) и др.

Пада у очи да је систематизација проблема и приказ схеме позитивног деловања права М. Боручке Арцтове ушао у програм изучавања наведених предмета. Ако је она и рекла ⁽³⁰⁾ да би ова схема могла помоћи код прецизирања конкретних свестраних истраживања у области друштвеног деловања права, ето прилике да се то заиста и оствари, и да социологија права у Пољској учини још један корак напред.

Особености социологије права везане за А. Подгурецког. — Нема сумње да је А. Подгурецки име у пољској социологији права. Његови ставови о проблемима ове младе научне дисциплине могу за нас бити интересантни, без обзира да ли их прихватили или одбацивали, — у сваком случају, немогуће их је мимоићи.

Од многобројних његових радова (од којих су неки у нашем напису већ навођени) поменимо ове: *Założenia polityki prawa*, Warszawa 1957, *Socjologia prawa*, Warszawa 1962, *Zjawiska prawne w opinii publicznej*, Warszawa 1964, *Prestiż prawa*, Warszawa 1966, *Patologia życia społecznego*, Warszawa 1969, *Zarys socjologii prawa*, Warszawa 1971.

Овај последњи је најзгоднији за упознавање опсега интересовања А. Подгурецког. Док је у Социологији права писац указивао на неопходност новог прилаза питању права, дотле, у Скици социологије права поставља сасвим други циљ: покушава да да синтезу различитих емпиријских истраживања, која се тичу проблематике друштвеног деловања права. Треба, при том, додати да се књига скоро у потпуности ослања на емпиријска истраживања, вршена у Народној Републици Пољској и да се посебна пажња поклања правним установама карактеристичним за социјалистичко право.

⁽³⁰⁾ Вид. М. Borucka-Arctowa: *O społecznym działaniu prawa...*, стр. 19 и *Socjologia prawa w Polsce powojennej...*, стр. 150.

А. Подгурецки вели да се спекулативна истраживања о праву састоје, пре свега, у размишљањима о суштини права, његовим основним обележјима, као и о томе, како право на основи ових или оних претпоставки, делује или би могло деловати. Мада је понекад спекулативну концепцију могуће проверити, упоредивши је у овој или оној форми са стварношћу, ипак, при таквом прилазу праву, нема систематског начина провере правилности општих појмова и тврдњи. Наводно, нејасност самог појма права, као и традиција правничког позива компликују ствар (професионална оријентација правника, с представама о нормативном деловању права, сужава поимање права, а знање које произлази из професионалног искуства не садржи у себи довољно пуно разабирање о функционисању права). Овакав прилаз праву рађа и много методолошких тешкоћа. — Емпиријска тачка гледишта у истраживањима о праву, иако има много корисних страна, има такође и одређене недостатке (као што је: досад ретко уопштавање различитих, раније проведених емпиријских истраживања, много метода и техника тешко је свести на заједнички именитељ). Ипак, иза оквира права у уобичајеном смислу речи, оцртава се, у општим контурама, веома одређена нова слика права, као резултат истраживања примене његове у разним областима живота. Она се ствара у оквирима релативно младе правне дисциплине, каква је социологија права, а не у оквирима традиционалне правне дисциплине — теорије државе и права⁽³¹⁾.

У вези с тим, А. Подгурецки испитује какав се семантички скок десило у Пољској после ослобођења на линији: *филозофија права* (трага за суштином права, идејом права, која лежи у основи норми издатих од стране државе, — вид. А. Peretiańkiewicz: *Wstęp do nauk prawnych*, Poznań 1946, стр. 26), схватана као увод у правне науке, те и као еквивалент теорије државе и права, и каснија сама *теорија државе и права*.

Разумевање теорије државе и права од стране К. Опалека и Ј. Врублевског означено је као највише „модерно“, одређивање задатака теорије права од стране З. Зиџембињског — као више „реалистичко“, схватање задатака теорије државе и права од стране А. Лопатке — као највише „традиционалистичко“⁽³²⁾.

По мишљењу А. Подгурецког, пет карактеристичних црта разликује традиционално мишљење категоријама *теорије државе и права* од оног које доминира у *социологији права*:

1. Социологија права тежи да спозна друштвену стварност у оном обиму, у којем је везана с правним чиниоцем (дакле, стара се да схвати на који начин право мења друштвену стварност и на који начин друштвена стварност одређује само право). — Теорија државе и права решава ова питања спекулативно.

2. Социологија права тежи да спозна право у његовом деловању (утврђивање области у којој су брзе или споре правне измене ефикасне, који правни инструменти су одговарајући за вршење измена у политич-

(31) Вид. А. Podgórecki: *Zarys socjologii prawa...*, стр. 7—8.

(32) Вид. *Ibid.*, стр. 9—12.

ком мишљењу, у привредним ситуацијама или интересубјективним односима међу људима, утврђивање побочних негативних последица, које право може да створи, одређивање у којој области функционису различити митови у вези с применом права, у којем степену су сагласни са стварношћу, каква је евентуална генеза тих митова). — И мада се теорија државе и права не ограничава на апологетику, ипак у њој доминирају декларативни постулати, општа тврђења уместо конкретних анализа.

3. Социологија права се бави деловањем права, пре свега, зато да би давала социотехничке препоруке, које воде рационалном и ефикасном преобраћавању друштвене стварности, те тако представља теоретску основу за развитак научне политике права. — Теорија државе и права не узима на себе сличан задатак.

4. Социологија права тежи да својим закључцима да облик, погодан за њихово увођење у друштвену праксу.

5. Социологија права се рве са стварношћу, настојећи да је емпиријски опише и да пунију и изражајнију слику те стварности ⁽³³⁾.

Говорећи о улози социолошко-правних истраживања у социалистичком друштву, А. Подгурецки ће сажетије истаћи задатак социологије права: 1. тежи да открије законитости на такав начин како би биле емпиријски проверене, 2. тежи откривању законитости не само општег, макродруштвеног него и нижег нивоа, које управљају деловањем различитих правних установа и правних норми, 3. тежи да откривене законитости преведе на језик не неоснованих, већ конкретних практичних упутстава. — Теорија државе и права се бави интерпретацијом позитивног права, неконкретном анализом законитости, које се тичу функционисања права и државе, као и много пута недовољно јасно исказаним превасходством социјалистичког права над капиталистичким ⁽³⁴⁾.

Наводно, критичке примедбе у односу на теорију државе и права немају за циљ потцењивање таквог прилаза, већ да укажу на основни проблем науке о праву — „истраживање правно-друштвене стварности“. Аналитичко-језичка истраживања, којима се, углавном, бави теорија државе и права имају инструменталну, другостепену, помоћну вредност у односу на основна истраживања ⁽³⁵⁾. „Предмет интересовања теорије државе и права није право као појава друштвене стварности, већ право које је елемент анализе догматичких наука“ ⁽³⁶⁾.

Ово место, које је, у ствари, оптужба теорије државе и права за њено одвајање од живота, тешко да може издржати критику: као да право које је елемент анализе догматичких наука није појава друштвене стварности! Ако се право схвати на уобичајени начин, онда је догматика права елементарни ступањ знања његовог... Али, и кад се право схвати шире, у његов појам нужно улази и право као елемент анализе догматичких наука.

⁽³³⁾ Вид. Ibid., стр. 15 — 17.

⁽³⁴⁾ Вид. Ibid., стр. 70.

⁽³⁵⁾ Вид. Ibid., стр. 17.

⁽³⁶⁾ Вид. Ibid., стр. 22.

Раније је А. Подгурецки говорио о два основна истраживачка дела (*zasadniczych działów badawczych*) теорије права: теорији права у ужем смислу (овај истраживачки део се бави логичко-језичком анализом појмова), и теорији права у ширем смислу, тј. социологији права⁽³⁷⁾. Сада истиче да очигледна намера његових расуђивања нема за циљ да лиши теорију државе и права њеног водећег и централног места: ако ће се она бавити оним проблемима, који својом природом интересују социологију права, као науку која разматра друштвено деловање права, у том случају проблематика социологије права биће обрађивана под фирмом теорије државе и права. Како каже, семантичке тврдње и престижни моменти нису овде у питању, него нешто важније, — основни проблем је да се централна правна наука, било социологија права, било теорија државе и права, бави проблематиком, основном за остале правне науке⁽³⁸⁾.

Према мишљењу А. Подгурецког, основни проблеми, с тачке гледишта интереса свих правних наука, које је неопходно подврћи анализи, су ови: познавање права, однос моралних и правних норми, разликовање деловања официјелног и интуитивног права, питања социјалне и правне ригорозности и трпељивости, престиж права⁽³⁹⁾.

Иако сматра да се правне науке могу плодотворно развијати само ако се ослањају на емпиријско знање, А. Подгурецки не потцењује ни значај спекулативне мисли⁽⁴⁰⁾.

Као истраживачке методе које се примењују у социологији права наводи: историјски метод, етнографски метод, метод анкете и интервјуа, метод анализе правних материјала, монографски метод, експериментални метод, статистички метод, и њихову примену показује на конкретним примерима⁽⁴¹⁾.

Ученик А. Петражицког, А. Подгурецки истиче вредности, али и недостатке дефиниције права свог учитеља.

Такође сматра да и дефиниције права које третирају државну принуду као карактеристичну црту његову (при том се позива на К. Опалека и Ј. Врублевског, А. Лопатку, и З. Зиембињског) имају потребу за усавршавањем — емпиријска истраживања упућују на гледање на појам права с нове, друге тачке гледишта⁽⁴²⁾.

Приговори оваквим дефиницијама права своде се, углавном, на следеће: у светлости историјског искуства показује се, према анализи ситуације у социјалистичким државама, да у неким областима друштвеног и привредног живота државна принуда престаје да игра одлучујућу улогу и бива сукцесивно, у мањем или већем степену, замењена друштвеним притиском. Скала континуума овог притиска је широка: на једном њеном крају друштвени притисак се подудара с државном принудом на основи

(37) Вид. А. Podgórecki: *Socjologia prawa...*, стр. 194. Уп. и А. Podgórecki: *Prestiż prawa...*, стр. 161.

(38) Вид. А. Podgórecki: *Zarys socjologii prawa...*, стр. 25.

(39) Вид. *Ibid.*, стр. 25 — 28.

(40) Вид. *Ibid.*, стр. 28.

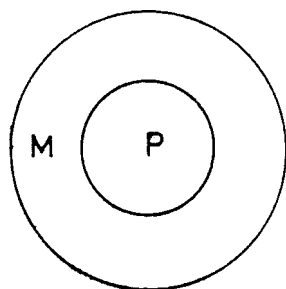
(41) Вид. *Ibid.*, стр. 85 — 353.

(42) Вид. *Ibid.*, стр. 361, 365.

коњугације, а на другом — иступа друштвени притисак и осећање правне обавезе, и у случају понашања које није у складу са захтевним — правној интервенцији нема места (на пример, друштвени чиновни — колективан рад без награде, друштвени судови ⁽⁴³⁾).

Резултати истраживања о моралним и правним ставовима пољског друштва (и упоредна истраживања која се тичу становништва Холандије потврђују те истраживачке резултате) доводе писца до ових општих тврдњи ⁽⁴⁴⁾:

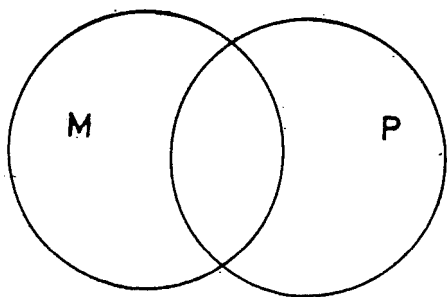
1. Правна осуда одређеног понашања индикује моралну осуду, док морална осуда не вуче за собом увек захтев о примени правне санкције у вези с тим понашањем. То се изражава следећим дијаграмом:

М — морал

П — право

— Према традиционалном погледу три су основна вида људског понашања везаног с правним и моралним нормама: а) она која подлежу искључиво моралној оцени, б) она која подлежу моралној и правној оцени заједно и в) она која подлежу једино правној оцени. То се изражава следећим дијаграмом:

М — морал

П — право

2. Што је јача морална осуда, то је јача правна осуда. — Ова тврдња, како и сâм писац каже одговара здравом смислу, а такође је у сагласности с традиционалним теоретским достигнућима.

⁽⁴³⁾ Вид. Ibid., стр. 363 — 363.

⁽⁴⁴⁾ Вид. Ibid., стр. 367 — 370.

3. Правни контролори су више од других ангажовани у истицању тачне реализације формално-структурних захтева датог правног система, као што истовремено слабије од других осуђују нарушавање основних норми друштвеног заједничког живота. — Ова тврдња, како сам писац каже, садржи у себи знање непосредно невидљиво, те је стога битна информација: показује већу обавештеност правних контролора у области ефикасности права као средства друштвеног деловања, већи скептицизам у односу на суровост казне као рационалне инжењеријско-друштвене мере и открива веће ангажовање те групе људи у проблемима који се тичу унутрашње структуре самог правног система, његове изградње и компактности.

Третирајући право, очигледно под утицајем Л. Петражицког, као психодруштвену појаву, као друштвено монолитан и укоренен путем интернализације савез обавезе и овлашћења⁽⁴⁵⁾, А. Подгурецки даје и предлог дефиниције права: „*право — то су формализоване узајамне обавезе и овлашћења, које, сагласно постојећем, нагомиланом друштвеном искуству подржавају дати друштвени систем*. Или простије: *право — то је формализована узајамна релација овлашћења и дуга еуфункционална у односу на дати друштвени систем*”⁽⁴⁶⁾.

Према предложеној дефиницији права, формализовани обрасци понашања (изражени као такви у друштвеној свести), узајамним релацијама овлашћења и обавеза јесу право, мада и не били записани у виду правних прописа, као што спорадична индивидуална понашања, мада и била регулисана шаблоном узајамних релација овлашћења и обавеза, неће бити даља мета права, ако нису функционална у односу на друштвени систем у којем делују⁽⁴⁷⁾.

Одаваде, доследно пишчевом мишљењу, произилази да је неопходно разликовати две форме права: а) важеће право, као израз актуелних решења о томе како дати систем у датом времену и месту треба да буде одређен и б) правно осећање, које је с важећим правом час сагласно, час несагласно, а које је, уопште, израз унутрашњих процеса који се дешавају у дубини датог друштвеног система, и често претходе официјелном праву⁽⁴⁸⁾.

А. Подгурецки духовито примећује: „Физичари не знају суштину атома, електрона или неутрона, али детаљно знају правила, која управљају њиховим кретањем и узајамним деловањем. А правници детаљно „знају”, шта је то право, важење права или правна норма — али имају врло нејасну представу о теми деловања тих елемената”⁽⁴⁹⁾.

У вези са функционисањем права у његовој друштвеној реалности, разматрају се две хипотезе: социологија права Л. Петражицког⁽⁵⁰⁾ и хипотеза тростепеног деловања права⁽⁵¹⁾.

(45) Вид. Ibid., стр. 370.

(46) Вид. Ibid., стр. 375.

(47) Вид. Ibid., стр. 376.

(48) Вид. Ibid., стр. 377.

(49) Вид. Ibid., стр. 398.

(50) Вид. Ibid., стр. 399 — 417.

(51) Вид. Ibid., стр. 417 — 440.

У вези са првим истакнимо, укратко, следеће:

Социологија А. Петражицког је теорија друштвеног развитака, и више — теорија друштвеног прогреса, те се бави колективним понашањем које се, наводно, потчињава процесима „несвесно генијалног“ прилагођавања. У основи, постоје три вида прилагођавања: 1. *врсно* (филоцентричко): прилагођавање врсте околностима физичког и колективног живота, при којој она може остати у животу у условима опште — схваћене у категоријама дарвинизма — борбе за постојање (на пример, мајка с опасношћу за свој живот спасава своје дете), 2. *друштвено* (социоцентричко): „генијалније“ од индивидуалног, „изнадгенијално“, и, као такво, најважније прилагођавање, при којем се попут борбе за постојање и природно одабирање индивидуалне оцено, неприлагођене добру групе, одабацију, а остају оне које резултирају из колективног искуства...⁽⁵²⁾, 3. *лично* (егоцентричко): прилагођавање спољним условима живота, које је корисно за личност која подлеже процесу прилагођавања.

По мери прогреса у прилагођавању човечје психике друштвеном животу мења се и право. Три су развојне тенденције посебно значајне, према А. Петражицком, за промене које се дешавају у праву посматраном с историјске перспективе: 1. *тенденција раста захтева* (од индивидуе се захтевају све веће обавезе), 2. *тенденција измене побуда*, 3. *тенденција смањења мотивационог притиска* ⁽⁵³⁾.

А. Подгурецки указује на сав значај концепције А. Петражицког — социологије и посебно социологије права: поседује неслућено богате потенцијалне могућности искоришћавања њиховог у објашњењу понашања у различитим конкретним областима, али јој ставља и приговоре (значај економског чиниоца у моделирању одређеног правног система, произвољан оптимизам те концепције).

Као покушај синтезе различитих истраживања, хипотеза тростепеног деловања права баца светлост на проблем функционисања права. Укратко, састоји се у следећем:

Издат од стране законодаваца апстрактни правни пропис делује на друштвено понашање кроз три основне променљиве: *прва независна променљива* је садржај, значење, које датом правном пропису даје тип друштвено-економских односа, у чијим је оквирима овај пропис елемент позитивног правног система; *друга независна променљива* је тип подкултуре, која делује у оквирима датог друштвено-економског уређења као везна карика међу одредбама законодавца и друштвеним понашањем прималаца правних прописа; *трећа независна променљива*, која може различито да модификује функционисање апстрактног правног прописа, је — у датом друштвено-економском уређењу у границама дате правне под-

⁽⁵²⁾ О друштвеним групама као својеврсним лабораторијама стварања оцена и размени искустава међу њима путем емоционалног „заражавања“ у Л. Петражицког вид. Ibid., стр. 403. — О емоционално-интелектуалном социјалном општењу и психичком заражавању и емоционалним резултатима вид. Проф. Л. И. Петражицкиј: Теорија права и државства у вези с теоријом нравствености. Том II. С — Петербург 1907, 1910. Глава VI: Право као фактор и продукт социјално-психичког живота, и наш магистарски рад (Тодор И. Подгорац: Ibid., Психолошка теорија права и социјални елемент у праву).

⁽⁵³⁾ Ове развојне тенденције истиче и Ј. Ланде (вид. Ј. Ланде: Ibid., стр. 892 — 895).

културе — тип личности, која је крајњи реализатор одредби датог прописа. На карици те коњугације стварају се *сам пропис и три метанорме*: она која проистиче из карактера друштвено-економског уређења, она која црпи свој садржај из назначене правне подкултуре и она која проистиче из личности.

А. Подгурецки обраћа посебну пажњу на проблематику правне подкултуре као нов проблем социологије и социологије права, разликујући, при том, негативну, позитивну и неутралну правну подкултуру, правну подкултуру оних ради којих се ствара право, правну подкултуру оних који стварају право, и правну подкултуру оних који реализују право и сл. Према његовом мишљењу, проблем који највише шокира традиционалне правнике-формалисте јесте постојање негативне правне подкултуре (на пример, истраживања о рецидивистима показују да казне лишења слободе не делују специјално ефикасно на оне који су навикли да врше преступе). Они као да кличу: *како може постојати негативна правна подкултура, када је важеће право у основи позитивно?*

На ефикасност деловања датог нормативног акта утиче степен акцептације утврђених независних променљивих: оптимално ефикасан биће онај акт, који функционише у акцептираном друштвено-економском уређењу, подржан филоправном подкултуром и реализован од легалистички настројене личности...

А. Подгурецки уважава приступе теорији права по којима се разматра или друштвено-економска стварност као независна променљива, а правни систем као зависна променљива (утицај друштвено-економских чинилаца на измену правних аката), или правни систем као независна променљива, а људско понашање као зависна променљива. Према његовом мишљењу, они су научно битни и могу чинити довољну основу за формулисање законитости погодних за рационалну политику права.

Што се саме науке политике права тиче, утврђује се да је она еквивалент социологије права⁽⁵⁴⁾, да спада у област практичних друштвених наука⁽⁵⁵⁾, — да је део социотехнике⁽⁵⁶⁾, да је наука о рационалном остварењу друштвених измена помоћу права⁽⁵⁷⁾, да је примењена социологија права⁽⁵⁸⁾. Састоји се из три основна дела: *скупа информација о друштвеним законитостима*, у којима право иступа као један од битних елемената, *света опитних друштвених вредности*, које су у датом друштву признате, па, као такве, везују и законодавца, и *директива, упутстава* као синтезе двају горе поменутих елемената⁽⁵⁹⁾.

Под ефикасношћу деловања права схвата се не само постизање резултата који су били предвиђени, него и оних који не изазивају негатив-

(54) Вид. А. Podgórecki: Ibid., стр. 24

(55) Вид. Ibid., стр. 24, 442,

(56) Вид. Ibid., стр. 442.

(57) Вид. Ibid., стр. 444.

(58) Вид. Ibid., стр. 455.

(59) Вид. Ibid., стр. 451.

не ефекте — који не вређају основне и важеће друштвене вредности. Дакле, с тачке гледишта политике права проблем ефикасности деловања правних прописа се схвата шире ⁽⁶⁰⁾.

Проблем ефикасности деловања права и нарочито правних прописа, мада се јавља и као општи проблем, ипак се јавља и као посебан проблем у односу на основни проблем, тј. у односу на проблем сваког ефикасног деловања. Проблемом сваког ефикасног деловања се бави праксеологија ⁽⁶¹⁾. Будћи да је, дакле, праксеологија најопштија нака о ефикасном деловању, то су њени појмови, ставови и упутства применљиви у политици права. Такође, и упутства социотехнике као логике практичног друштвеног деловања ⁽⁶²⁾, и науке подробније од праксеологије, али општије од политике права, методолошки је везују. Ако се проблемом ефикасног издавања правних прописа бави политика права, то између праксеологије и социотехнике и политике права постоји узајамна кооперација: праксеологија и социотехника достављају политици права опште формулације, а политика права доставља праксеологији и социотехници податке о подробним директивама, који евентуално могу такође да утичу на општи ниво ⁽⁶³⁾.

Одређивање политике права као еквивалента социологије права, или као примењене социологије права, укратко, значи: социологија права се бави, пре свега, утврђивањем узрочних веза, које се тичу деловања права, а политика права — начинима коришћења социологијом утврђених узрочних веза за остварење замишљених циљева ⁽⁶⁴⁾.

Одређивање односа социологије права према правним наукама, и посебно, према теорији права од стране А. Подгурецког, укључујући ту и наводни његов став, по нашем знању неизражен *explicite*, да традиционална теорија права није за чување — емпиријски методи, који се брзо раз-

⁽⁶⁰⁾ Вид. *Ibid.*, стр. 451, 455.

⁽⁶¹⁾ Вид. Т. Kotarbinski: *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdansk 1973; постоји и превод на српскохрватски језик са једног од ранијих издања на пољском језику (Т. Котарбински: *Трактат о добром делању*, Београд 1964), и часопис посвећен питањима праксеологије („Праксеологија“).

⁽⁶²⁾ Под социотехником се може разумети практична наука која формулише методолошки оправдана упутства у погледу тачног деловања. У том обиму, она је праксеологија на нижем нивоу општости. Под социотехником се могу такође разумети затечене друштвене форме колективне практичности, настале путем различитих друштвених система и друштвених формација. Социотехника у тачнијем, правом, смислу истиче правила друштвеног, рационалног, практичног деловања, — чини логику практичног друштвеног деловања (вид. А. П.: *Предговор у књизи Sociotechnica. Style dzialania. Pod redakcja naukowca A. Podgóreckiego*, Warszawa 1972. Уз остале написе, ту су и они о социотехници — основним појмовима и проблемима, из пера Ч. Чепула и А. Подгурецког, о разним схватањима социотехнике и дијапазону њене применљивости, из пера А. Подгурецког. Ово је, у ствари, трећи том Социотехнике под редакцијом А. Подгурецког. Први том: *Sociotechnica. Praktyczne zastosowania socjologii* изашао је 1968, другим том: *Sociotechnica. Jak oddziaływać — 1970*, четврти том: *Sociotechnica. Funkcjonalność i dysfunkcjonalność instytucji* — 1974).

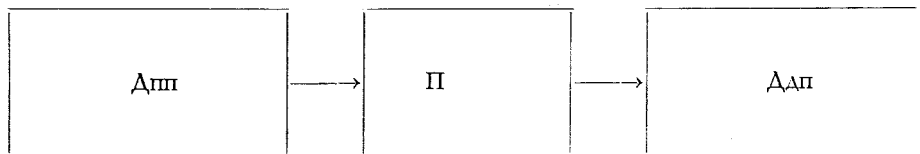
У поменутом предговору је такође истакнуто да социотехника (друштвена инжењерија) није чаробни штапић, али ни немоћна творевина у решавању друштвених проблема. „Социотехника је просто инструмент чија способност зависи од степена прецизности конструкције тог инструмента“. Услови социјалистичког уређења нарочито погодују развоју социотехнике, јер је претпоставка тог уређења рационално, планско вршење друштвених промена. „Социотехника иде у правцу баш такве реоријентације друштвених наука, како би поред описних и теоретских задатака (који, углавном, не разјашњавају) превзеле на себе функцију давања — тамо где је то могуће — директива и упутстава, који би допринели рационалном усавршавању друштвеног развоја“.

⁽⁶³⁾ Вид. А. Podgórecki: *Zarys socjologii prawa*., стр. 453—454.

⁽⁶⁴⁾ Вид. *Ibid.*, стр. 355.

вијају могу преобразити теорију права у социологију права⁽⁶⁵⁾, постало је предмет личних спорова и полемика. Укратко, овај став као крајност оштро је критикован: социологија права је један од веома важних аспеката схватања права, који ипак не исцрпљује читаву проблематику теорије права⁽⁶⁶⁾. С. Ерлих (S. Ehrlich), иако истиче велики значај социолошких метода, сматра да би утемељивање засебног предмета под називом „социологија права” пресекло путеве развитака посебних дисциплина, „заљедивши” их на нивоу „догматике права”, а теорију права ограничило на сферу логичко-језичких истраживања. А. Подгурецког назива „тоталним емпиричарем”⁽⁶⁷⁾. З. Зиџбински истиче да се социологија права може схватити као посебна грана социологије, али и кас специфична грана опште теорије државе и права, која формулише теореме и хипотезе у циљу изграђивања опште теорије правних појава. Таква општа теорија се не може ограничити само на друштвени аспект права (друштвена генеза и друштвени ефекти правних установа), већ мора описивати и објашњавати такође психолошки, језички и можда аксиолошки аспект правне појаве. Према његовом мишљењу, критика теорије права од стране социолога (мисли у првом реду на А. Подгурецког) није увек документована и често је диктирана емоцијама⁽⁶⁸⁾. Ј. Лицки, некадашњи асистент А. Петражицког, под социологијом подразумева науку о суштини процеса интеракције, па у социологији права види, на одређени начин, *contradictio in adjecto*: ако је социологија — не може бити социологија права, а ако је социологија права не може бити социологија... Према његовом мишљењу, добро постављена, научна теорија права проучава и проблеме тзв. социологије права (генеза, дејство и последице дејства права), а емпиријска истраживања нису теорија, — то је опис извесних појава са статистичким показатељима и коментарима⁽⁶⁹⁾.

Друштвени аспект права, и кад се оно схвати на уобичајени начин, шири је од нормативног садржаја права, јер обухвата друштвене претпоставке права као и друштвено дејство права. То се изражава следећим дијаграмом:

Дпш — друштвене претпоставке права

П — право

Ддп — друштвено дејство права

(65) Вид. J. Wróblewski: Ibid., стр. 919 и M. Borucka—Arctowa: Socjologia prawa w powojennej..., стр. 151.

(66) Вид. M. Borucka—Arctowa: Ibid., стр. наста.

(67) Вид. S. Ehrlich: O tak zwanej dogmatyce prawa (Pismo polemiczne z zakresu metodologii prawa), tačka 5. Socjologia prawa a „dogmatyka prawa”, u knjizi Studia z teorii prawa. Warszawa 1965.

(68) Вид. Z. Ziembinski: Socjologia prawa jako nauka prawna..., Rozdział I i II.

(69) Из разговора са предусретљивим Ј. Лицким, 12. новембра 1975.

Теорија државе и права се, у извесној мери, бави и овим питањима⁽⁷⁰⁾, али појачан научни интерес за њима резултира као социологија права.

По нашем мишљењу, ако се под социологијом права подразумевају истраживања друштвене равни или аспекта права, онда заиста нема смисла не развијати је из тобожњег страха да би она могла прогутати теорију права. Напротив, теорија права се обогаћује сазнањима која јој пружа социологија права, али се никако не исцрпљује њоме, с обзиром на постојање других истраживачких равни или аспеката права (језичко-логички, психолошки, аксиолошки). Појачан научни интерес и за ове равни или аспекте, изражен у новим специфичним гранама теорије права (на пример, језик и логика права, психологија права, аксиологија права), учинио би да теорија права буде потпунија. Дакле, захтев истраживања права у многим његовим равнима или аспектима води изучавачкој специјализацији и неопходности синтетичке теорије права. То осећају и научници-специјалисти и правници-практичари⁽⁷¹⁾. Пред југословенском теоријом права је велико поље рада, како у области социологије права, тако и другим могућим гранама теорије права, које се равнају, како смо видели, према истраживачким равнима или аспектима права. Искуство пољске социологије права ту може доста да помогне.

(70) Вид. Р. Лукић: Увод у право. Београд 1968, посебно о три основне врсте дејства државе и права која они остварују у друштву, стр. 53—54.

(71) И. Сабо, (I. Szabo) мада у појединим случајевима и сам признаје неопходност различитих метода теоретског прилаза праву — филозофског, социолошког, правног, — тврди да га је дубља анализа довела до закључка „да с обзиром на друштвени карактер права марксистичка теорија права не може бити ништа друго до друштвена теорија права. Њу је могуће назвати такође социологија права, ако се под социологијом разуме теорија друштва, а не само конкретна истраживања друштвених појава“ (И. Сабо: Основи теорије права. Перевод с венгерског. Москва 1974, стр. 13).

И у југословенској правној књижевности је присутна концепција социологије права која се поклапа с теоријом права (Р. Леградић). Али, да не би било неспоразума, — док И. Сабо синтетизује различите прилазе праву, што резултира друштвеном теоријом права, која се, како видимо, може назвати и социологија права, дотле Р. Леградић даје једну сасвим нову теорију права која се састоји из дијалектичке анализе: утврђује објективну законитост развитака права (закон вредности), и дијалектичке синтезе: „производи“ право из утврђене објективне законитости развитака његовог (вид. Р. Леградић: Социологија права, Београд 1965, 1968). Дакле, тако схваћене, различите по значењу међусобно, разликују се и од пољске социологије права.

Мр Тодор Подгорац